[שוש קוצני בן- שיח רב- שנתי בעל עלים מנוצים מורכבים (אוקטובר 2022)]

ערגה אלוני

פתיח: שוש קוצני Glycyrrhiza echinata מהקטניות, הוא בן-שיח מסועף בעל שורש עמוק, עלים מורכבים ותפרחת אשכול דמוית קרקפת. העלים ארוכים נושאים בין 5-7 זוגות עלעלים. הפרחים פרפרניים סגולים ורודים. התרמיל קטן ודוקרני, מכיל זרעים פוריים. הצמח גדל בקרקעות כבדות ולחות ליד מקורות מים. הצמח מוכר כצמח מרפא בשל המצאות חומר מתוק בשורשיו המשמש לרפואה וכחומר ממתיק בתעשיית המזון.

———————-

שוש קוצני Glycyrrhiza echinata (המכונה ליקריץ) ממשפחת הקטניות, הוא בן-שיח רב- שנתי מסועף הגדל במקומות לחים סמוך למקווי מים. גובה הצמח 45-70 ס"מ ולו שורשים עבים ומתוקים מסועפים בקרקע (פינברון-דותן, דנין 1991). השורשים מצמיחים חוטרים רבים מניצני שורש. הענפים בסיסם מעוצה וטעמם מתוק, נושאים עלים רבים קרחים. העלים מסורגים על הגבעול, מורכבים-מנוצים פעם אחת, בעלי 5-6 זוגות עלעלים מבריקים ותמימים מחודדים בראשם. כל עלה אורכו 7-15 ס"מ. בבסיס ציר העלה שני עלי חפה קצרים מחודדים.

שוש קוצני: מימין ענפי השיח נושאים עלים מורכבים מנוצים פעם אחת, מסורגים על הגבעול. התפרחת אשכול צפוף נישאת על גבעול צילם ליאור אלמגור©. משמאל העלעלים מסודרים בזוגות. צילמה ערגה אלוני©

הפרחים פרפרניים, סגולים ורודים מסודרים בתפרחת אשכול צפוף דמוי קרקפת כדורית הנישאת על עוקץ באורך 5-7 ס"מ, קצר מהעלה ומתפתח בחיקו (שמידע 2005) בבסיס התפרחת עלי חפה נשירים. אורך הפרח 1.5 ס"מ, הגביע ירוק חום-אדמדם בן 5 אונות מצויד בבלוטות המפרישות חומר דביק, הכותרת בת 5 עלים שונים בצורתם: המפרש צר וארוך מסתיים בחוד, חופה על יתר העלים. המשוטים צרים, מעט מפושקים הסירה צרה וארוכה בעלת קצה ארגמני, בתוכה מוסתרים 10 אבקנים. 9 מהם זיריהם מאוחים יחד, אבקן אחד חופשי. עמוד העלי בהיר ארוך מהאבקנים, השחלה עילית. הפרח מואבק ע"י חרקים. הפרי המתפתח הוא תרמיל שטוח אורכו כחצי ס"מ, ראשו מחודד והקשוות מכוסות זיפים. בטרם הבשלתו צבעו אדום בעל שיכים רבים. לאחר הבשלתו התרמיל מתייבש משנה צבעו לחום ונפתח ע"י שתי קשוות. התרמיל מכיל כ5- זרעים שטוחים עגולים. פריחת הצמח בין החודשים מאי – אוקטובר.

שוש קוצני: מימין תפרחת שהיא אשכול צפוף נישאת על גבעול המתפתח בחיק עלה, הפרחים פרפרניים. צילמה ערגה אלוני© משמאל הפרי מורכב מתרמילים קטנים ורבים בעלי שיכים. צילם ליאור אלמגור©

שוש קוצני גדל בקרקעות כבדות ולחות בשולי ביצות, מעיינות וגדות נחלים. מצוי בשרון, פלשת, גליל עליון ותחתון, שומרון, שפלה, בקעת החולה וכנרות, ועמק בית שאן. תפוצתו מזרח ים תיכונית. מקורו- בדרום מזרח אירופה וחלקים סמוכים במערב ומזרח אסיה. הוא גדל בצפון אפריקה ובכיף, בצפון מזרח הודו, ובמזרח אוסטרליה.

שוש קוצני מימין מקבצי תרמילים לקראת הבשלה. צילם ליאור אלמגור©. משמאל תרמילים שהתייבשו, אחדים מהם נפתחו בשתי קשוות ופזרו זרעים. צילם נועם עביצל המקור צמח השדה©

שם הצמח מקורו בצרוף שתי מילים ביווניות glykys-מתוק ו- rhiza-שורש, שניתן על ידי פדניוס דיוסקורידס רופא יווני, פרמקולוג ובוטנאי שחי במאה הראשונה לספירה שתאר אותו בשל היותו צמח מרפא חשוב. יש עדויות מהתקופות העתיקות לשימוש בצמח באשור העתיקה ובמצרים כ-2500 שנה לפני הספירה. שימוש נעשה בו גם ביוון, רומא ובהודו, וגם כיום הוא מבוקש ביותר ברפואה המסורתיות וברפואה המודרנית. במדינות שונות נעשה בו שימוש ברפואה העממית לטיפול במחלות שונות: כתרופה כנגד כיב קיבה, תחלואים בדרכי הנשימה, אבנים בכליות, מחלות עור, מחלות בכבד ובמערכת ההפרשה. ברפואה הסינית גם כיום הוא נחשב צמח מרפא חשוב לריפוי כיבים בקיבה ובתריסריון והוא מוסף לתערובת רבות של צמחי מרפא כדי להפיג את טעמם המר. מיצוי החומר נעשה ע"י השריית השורש במים למשך יממה ושתיית התרכיז. הרפואה המודרנית מייחסת לצמח עוצמת פעילות מתונה, הוא מומלץ בעיקר להכנת תרופות המשפיעות על מערכת הנשימה כחומר מכייח, ולטיפול בכיב קיבה.

עיקר החומר הפעיל **בשוש קוצני** הוא גליציריזין (glycyrrhizin) המצוי בשורש (Wahab etal 2021) זהו ספונין טריטרפני שהוא חומר מתוק המורכב ממלח אשלגן-סידן-מגנזיום וחומצת גליצריזין. הגליציריזין שב**שוש** הוא בעל מבנה סטרואידי, דומה לתרופות סטרואידיות לדוגמה קורטיזון. הגליציריזין הינו חומר המסייע לריפוי דלקות, משכך כאבים שיגרוניים, שומר על איזון בדם בין יוני נתרן ואשלגן ומעודדים הפרשת הורמונים מיותרת הכליה. הוא יעיל לטיפול במחלות בדרכי הנשימה ומחלות אחרות. חומרים נוספים בצמח הם ספונינים כמו: איזופלבנואידים- שהם נוגדי חמצון המשפיעים על הגוף בדומה להורמון האסטרוגן המגן על הכבד ע"י הורדת רמת האנזימים הפעילים בו וכן סטרולים וקומרינים שהן תרכובות שכיחות בצמחים ומשמשות בתעשיית התרופות. כמו כן, תרכובות שמן אתרי בשורש מכילות

פנולים ופלבונואידים בהם נמצאו חומצות שומן כמו: חומצה פלמיטית, סטארית, אולאית ולינולאית חומרים שהם נוגדי חמצון וכן מקור לתוספי מזון ופרמקולוגיה (Cakmak 2012 et al)

חומרי המתקה שמקורם בשורש ה**שוש** מופקים בארץ ולהם ערך רב בתעשיית המזון: ממתיקים בהם משקאות שונים, משמש חומר גלם תעשיית סוכריות, תוספים למיני מאפה, פודינג ג'לטין ועוד. שימוש בחליטה משורש ה**שוש** ממש גם בתעשיית הסיגריות לשיפור טעם הטבק. בארץ ובמקומות אחרים במזרח הים התיכון נהוג להכין את המשקה המתוק "סוס" שמקורו במיצוי השורש. בשל הביקוש הרב לשורשי הצמח, הוא מגודל כענף חקלאי בארצות כמו הודו, אירן. איטליה, אפגניסטן, סין, פקיסטן וטורקיה שם מרבים את הצמח מייחורים. יבול השורשים נאסף כעבור שנתיים שלוש.

הצמח גדל בעבר בכנרת ובגדות נחלים במספר אתרים בארץ. זיהום סביבתי וצמצום כמות המים בנחלים הביאה לפגיעה בתפוצת הצמח והוא הוגדר כמין מוגן. המין הקרוב לו הוא **שוש קרח** שגם הוא נחשב לצמח מרפא חשוב.

ספרות

פינברון-דותן נ. דנין א. 1991. המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

שמידע א. 2005: צמחי ישראל המדריך השלם לצמחים ופרחים בא"י. הוצאת מפה

———————-

Cakmak YS. Aktumsek A. Duran A. 2012. Studies on Antioxidant Activity, Volatile Compound and Fatty Acid Composition of Different Parts of Glycyrrhiza echinata L https://www.researchgate.net

Wahab S. Annadurai S. Abullais SS. Das G. Ahmad W. Ahmad MF. Kandasamy G. Vasudevan R. Ali MS. Amir M. 2021. Glycyrrhiza glabra (Licorice): A Comprehensive Review on Its Phytochemistry, Biological Activities, Clinical Evidence and Toxicology https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע. שוש קוצני, בן שיח רב- שנתי בעל עלים מנוצים מורכבים (אוקטובר 2022)

שוש קוצני בן- שיח רב- שנתי בעל עלים מנוצים מורכבים (אוקטובר 2022)

פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 8.

_____